

"Temsilin hâsiyeti olan aklî bir şeyi hissî bir şeyle ve aslı olmayan mevhum bir şeyi muhakkak ve mevcut olan birşeyle ve gaip olan bir şeyi, hâzır bir şeyle tasvir etmektir." cümlesini açar mısınız?

İnsanlar bilmediği, hissetmediği ve ülfet peyda etmediği mücerret ve soyut şeyleri kavramakta ve anlamakta zorlanırlar. Şayet bu bilinmeyen soyut kavram insanlara anlatılmak istenirse, bu kavrama en yakın olan, bilinen ve hisse yabancı olmayan bir temsille akla yaklaştırılır.

Mesela, hayatında hiç portakal görmemiş bir adama, portakalı en güzel tarif etmenin yolu; hissine ve zevkine yabancı olmayan turunçgillerden bir temsil vermekle olur. Portakala yakın olan mandalina ile tarif edilebilir. Yoksa mücerret ne kadar mükemmel de tarif olursa, portakalı kıyassız ve temsilsiz anlayamaz. Özetle, soyut kavramlar somut ölçü ve parametreler ile anlaşılır.

İnsan, **bilinmeyeni bilinen ile kıyas yapmadan, bir şeyi idrak edemez.** Bu yüzden Allah kendi isim ve sıfatlarını kıyaslaması ve idrak etmesi için insana birtakım vehmi ve farazi hatlar tayin etmiştir. Bu hatlar sayesinde insan Allah'ın mutlak ve sınırı olmayan isimlerini bilebilir ve bulabilir.

Mesela, insana vehmi ve farazi olarak cüzi bir kudret verilmiştir. İnsan bu cüzi kudretini Allah'ın sonsuz kudretine bir dürbün, bir mikyas yaparak, kıyasa gider ve bir derece o sonsuz kudret hakkında malumat sahibi olur. İnsan der; ben cüzi kudretim ile şu evi yaptım; Allah ise sonsuz kudreti ile bütün kainatı yaptı. Şayet bu cüzi kudret olmasa idi, insan hiçbir zaman Allah'ın sonsuz kudretini hissedip bilemeyecekti.

Ama insandaki bu cüzi kudret ve buna benzer bir takım farazi hatlar, hakiki anlamda insanın değildir. İnsan bu cüzi sahibiyet ve malikiyet duygularını sadece kavramak ve kıyaslamak için kullanabilir. Şaşırıp da, gerçek sahibim derse şirk derelerine yuvarlanır.

Bilinmeyen alemler, ancak bilinen alemlerden yola çıkılarak anlaşılır. Bu yüzden Kur'an insanların alışkın ve ülfet peyda etmedikleri hayattan ve alemlerden bahsederken, hep insanların bildiği ve hissine münasip temsiller getiriyor. Cennetten bahsederken, dünyanın bilinen ve hisse yakın olan terimleri ve kavramları kullanılıyor. Bu yüzden cennet hep güzel dünya bahçeleri gibi tasvir edilmiştir. Cehennem de hakeza, dünyevi cezalarla tasvir ediliyor.